

PRAVNICKÉ OTÁZKY HUSOVA QUODLIBETU

Prof. dr. F. M. Bartošovi k sedmdesátinám

Jiří Kejř

Posledního období poměrného životního klidu a možnosti pracovního soustředění, kterého se šťastnou shodou okolností ještě dostalo M. Janu Husovi před vyvrcholením a tragickým koncem jeho životního zápasu, využil mistr dokonale k intenzivní činnosti kazatelské, literární i učitel-ské. Jedním z nejkrásnějších výsledků jeho pilné práce je jeho quodlibet z roku 1411,¹ jehož nepříliš dávný nálezný znamenal největší přínos pro husovské bádání poslední doby a umožnil nejen doplnit citelnou mezeru ve znalostech Husova díla,² nýbrž vytvořil též další předpoklady pro úspěšné zkoumání universitních disputací a vůbec universitního života.

Zdar, dobrá pověst i vědecká úroveň pražského vysokého učení ležela Husovi na srdci velmi vážně. Když bylo konání quodlibetu pro rok 1411 silně ohroženo odřeknutím dvou mistrů, M. Štěpána z Pálče a M. Šimona z Tišnova, kteří se zalekli namáhavého úkolu a omluvili se z povinnosti připravit quodlibetní disputaci, přihlásil se raději sám dobrovolně za quodlibetáře,³ aby zachránil konání této důležité universitní slavnosti a zabránil tak pomluvám,⁴ že po odchodu německých mistrů není universita schopna již podobný řečnický turnaj uspořádat. Skutečně také připravil disputaci vynikající úrovně a pestrého obsahu, která nejen snese srovnání s ostatními známými quodlibety, nýbrž je naopak v mnohém směru ještě daleko předčí.

Obraz o průběhu disputace si můžeme vytvořit především z quodlibetářovy příručky, která zachovala these otázek, které Hus při disputaci položil, i výslovné jmenování mistrů, kterým byly určeny. Akta Husova quodlibetu mají v podstatě stejnou formu, jakou známe i z ostatních zachovaných příruček quodlibetářů. Za názvem questie následuje pro-posice, obsahující stručně základní důvod, svědčící pro odpověď kladnou,

¹ Magistri Iohannis Hus Quodlibet, ed. Bohumil RYBA, Praha 1948, z rkpu Knihovny Národního musea v Praze V C 42, f la — 54b.

² O obsahu Husova quodlibetu viz Václav FLAJŠHANS, M. Io. Hus: Quodlibetum 1411, ČČH 44 (1938), str. 266—285; F. M. BARTOŠ, Musejní sborník s Husovým quodlibetem, ČČM 112 (1938); srov. též RYBŮV autoreferát o edici v ČČH 50 (1947—49), str. 191—198, a F. M. BARTOŠ, Čechy v době Husově, Praha 1947, str. 344—346.

³ Quodlibetní příručka, str. 2. Zmínka o Husovi jako quodlibetáři v MUPr III, str. 42.

⁴ Závěrečný projev na str. 217 příručky.

i tvrzení tomuto názoru odporující, svědčící pro řešení záporné. Takto vypracovaná proposice pak může být převzata disputujícím mistrem jako úvodní odstavec jeho vypracované odpovědi.⁵

Někdy končí již touto proposicí quodlibetářova příprava,⁶ avšak pravidlem je, že nato následuje teprve skutečný soubor thesís pro vlastní hádání o dané otázce. Quodlibetář se tak připravuje k disputaci, aby mohl podle potřeby vyvracet mínění odpůrcovo, a podle toho, proti kterému mínění jsou shromážděné důvody namířeny, jsou shrnuty pod nadpisem buď *neganti* nebo *concedenti*. Proti tomu, kdo by snad chtěl otázku řešit záporně, jsou shromážděny důvody odpovědi kladné; proti tomu, kdo se rozhodne otázku odpovědět ve smyslu kladném, si quodlibetář připravuje soubor argumentů popírajících její správnost.

Máme tak po ruce podstatnou linii disputace o příslušné otázce a můžeme si i představit, do kterých vedlejších problémů hádání zasáhlo a jaká stanoviska se proti sobě vyhrotila při výměně názorů.

U menší části otázek nejsou zapsány v příručce důvody obojí, nýbrž jen proti jednomu názoru. Je tomu tak v případech, kdy se dalo podle námětu otázky očekávat řešení jednoznačné a kdy si tedy quodlibetář připravil námitky odporující právě očekávané odpovědi a nepokládal již za nutné připravovat se pro rozvinutí výměny názorů i k hádání o řešení opačném.⁷

Většina otázek, které si M. Jan Hus vybral pro disputaci, se ovšem týká převážně temat theologických a filosofických, avšak nezapomíná ani na látku z „přírodních věd“, medicíny, astronomie a především ani na problémy státu a práva. Husův zájem o otázky práva je dobře znám, byla uznávána jeho hluboká znalost Dekretu Gratianova a jeho dílo je na nesčetných místech svědectvím jeho pronikavého pohledu na stát, jeho zřízení a formu, i na právní vztahy, zvláště pak na soudobé soudnictví.⁸ Není proto překvapením, že i pro disputaci quodlibetní určil řadu otázek s náměty, jež se úzce dotýkají státu a práva.

Husovi ovšem nešlo o pouhé akademické rozebrání daných otázek

⁵ Z questíí, s nimiž se dále setkáme, je tomu tak u otázky M. Jakoubka ze Stříbra *Utrum potest summus princeps in exsecucione sui mandati a minori principe impediri*, v příručce Husově str. 86 a v edici questie u Jana SEDLÁKA, *Studie a texty II*, str. 328, a u otázky rektora university M. Jakuba ze Soběslavě v příručce str. 33–34 a v textu vypracované questie v rkpu universitní knihovny pražské X E 24, f 289a, kde je dokonce převzato i současně položené probleuma.

⁶ Je tomu tak u právě citované questie rektorovy, u neprovedené otázky chystané pro staršího polského mistra Helcopia *Utrum sequentes opiniones doctorum erroneas sint excusabiles a peccato* (v aktech quodlibetu str. 39), která je variantou questie č. 10 ze třetího quodlibetu Tomáše Aquinského, kde zní *Utrum discipuli sequentes diversas opiniones magistrorum excusentur a peccato erroris*, i u několika dalších otázek, s nimiž se ještě setkáme v dalším průběhu této práce.

⁷ Příklady toho budou uvedeny u některých questíí níže.

⁸ K tomu Jiří KEJŘ, M. Jan Hus o právnictví, *Právněhistorické studie I* (1955), str. 83–100.

a o odtažené jejich řešení bez vztahu k současnému životu a k jeho problémům. Ani při universitní slavnosti nepřestával být politicky myslícím vědcem a bojovníkem, jehož těsné sepětí s živou skutečností a přímý vztah k nejpálčivějším otázkám doby vyniká na první pohled. Právě touto skutečností se řídí při sestavování questí svého quodlibetu; hlediskem praktické potřeby je řízen i výběr jeho otázek, jež se zabývají státem a právem, a zvláště na tomto poli vyznívá jeho quodlibet nejaktuálněji a nejbojovněji. Vždyť jakéhosi příděchu výzvy proti oficiální církevní moci dodává celé slavnosti již sama skutečnost, že ji řídí mistr stíhaný církevním soudem a stížený klatbou pro kacířství.⁹

Dalším důvodem pro zařazování právnických námětů do disputace je jednak potřeba rozvinout při quodlibetním hádání co nejpestřejší tematiku, aby tak vynikla v nejlepším světle všestrannost na artistické fakultě, jednak však také snaha quodlibetáře přizpůsobit otázky kladené jednotlivým mistrům jejich pracovním zájmům. Mistr znalý hvězdářství dostává od Husa otázku astronomickou,¹⁰ lékaři řeší themata z oboru medicíny¹¹ a samozřejmě ti z mistrů, kteří mají blízko k právům buď svou dosavadní činností, nebo i tím, že pokračují ve studiu na právnické fakultě, nebo tam už dokonce dosáhli akademických gradů, mají připraveny k disputaci questii z oboru práva. To ovšem naprosto neznamenalo, že by tu snad učinil quodlibetář ústupek od obsahové náplně hádání; přidělování temat odpovídajících oboru disputujících mistrů bylo jen technickým usnadněním přípravy. Hus tím však ani v nejmenším nezměnil celkovou tendenci svého quodlibetu jako výrazného projevu názorů pokrokové strany na universitě a kladl také otázky nesené duchem kritiky současného života a zejména stavu církve. Jak uvidíme, šlo o otázky zahrocené politicky do té míry, že někteří reakční nebo jen opatrní mistři se raději jejich řešení vůbec vyhnuli a quodlibetu se nezúčastnili,

⁹ Jan SEDLÁK, Studie a texty II, str. 307—8, proto označil Husův quodlibet za ještě „pohoršlivější“ než Knínův, kdy quodlibetářem byl sice mistr z kacířství obviněný, který se však z podezření očistil.

¹⁰ Jako příklad lze uvést M. Zdeňka z Labouně, který řešil otázku *Utrum tantum septem sunt planete, ad quorum motum requiruntur epicicli vel eccentrici...* v aktech str. 79—83, rukopisně zachovanou v kodexu universitní knihovny pražské X E 24, f 155b až 165a, a Národní knihovny ve Vídni č. 4673, f 156b—159a. Podobné thema je M. Zdeňkovi z Labouně ukládáno obvykle; např. též v quodlibetu Kladrubově z r. 1417, viz k tomu Jiří KEJŘ, Quodlibet M. Prokopa z Kladrub z r. 1417, Sborník prací k počtě 75. narozenin akademika Václava Vojtíška, Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et historica II, 1958, str. 34 a 47.

¹¹ M. Zikmund z Prahy, o kterém praví v úvodu k jeho otázce Hus, že objasnil mnoho myšlenek z knih Hipokratových, obdržel otázku *Utrum humani corporis, quod non capit complexionem ad pondus, membra in suis complexionibus contraresistant* (str. 99 až 102). M. Antonín z Loun, který dosáhl i hodnosti bakaláře na lékařské fakultě (MUPr I, str. 447), řešil questii *Utrum ex anatomia potest ostendi inesse humano capiti decem sensus* (str. 175—176). Lékařstvím se jistě zabýval i M. Matěj z Bydžova, který disputoval o questii *Utrum cor, quod in animalis est primum vivens et ultimum moriens, inter omnia membra teneat principatum* (str. 160—163).

nechtějící se v očích církevních orgánů kompromitovat zastáváním názorů církvi nepříznivých.

Hus si připravil kromě své úvodní questie, kterou pečlivě vypracoval, pro disputaci celkem 67 otázek pro 66 mistrů. Počet themat převyšuje předpokládaný počet účastníků o jedno, neboť M. Mikuláši Kakabovi byly dány na výběr dvě otázky (viz níže!). Účast byla poněkud nižší než Hus předpokládal, neboť se na disputaci podílelo jen 54 mistrů, tedy o 12 méně. Těchto 12 mistrů se však zřejmě rozhodlo k neúčasti až na poslední chvíli,¹² ať již z příčin, které neznáme, ať již z obav před řešením choulostivých otázek. Poměrně značný podíl mezi nimi mají pak ti z mistrů, kterým měla být předložena themata právnícká.

Themata právnícká nebo právně politická mělo řešit celkem třináct mistrů, z nichž M. Kakabus měl připraveny otázky dvě. Menší vztah k právům mělo kromě nich ještě několik dalších otázek. Je to poměrně značná část všech daných themat, uvážíme-li zejména, jak rozptýlené byly jinak zájmy artistické fakulty. Ze třinácti mistrů se však pět zdrželo účasti a své questie nepředneslo. Sama tato skutečnost potvrzuje, že na poli úvah o státu a právu vybral Hus problémy daleko nejchoulostivější; vždyť téměř polovina těch, se kterými se počítalo, kteří však odřekli, byla obdařena právě otázkami právníckými.

Zůstalo tedy na pořadu celkem osm themat právníckých, jež byla skutečně provedena. Z nich pak známe v konečném vypracování tři, vesměs zachována v důležitém rukopisu pražské universitní knihovny X E 24;¹³ questie Jakoubkova pak též v kodexu vídeňské Národní knihovny číslo 4308.¹⁴ Při našem uvažování je však třeba mít zřetel ke všem otázkám, tedy i k těm, které snad provedeny nebyly, neboť jen tak můžeme získat úplný přehled Husových myšlenek, které hodlal předložit veřejné polemice. Příručka sama je k tomu oporou dostačující.

Otázky, jež měly vztah k státu a právu, je možno rozdělit podle jejich obsahu do tří skupin:

1. Jako první je třeba uvést questie, jejichž předmětem jsou úvahy o božím zákoně. Kategorie božího zákona je přímo ústřední kategorií husitské ideologie, pod zorným úhlem božího zákona posuzují husitští teoretikové veškeré společenské dění;¹⁵ boží zákon se v jejich projevech

¹² Quodlibetu se nezúčastnila ještě řada dalších mistrů, které vyjmenoval FLAJŠHANS v článku uv. v pozn. 2. Avšak pro těchto 12 si Hus připravoval otázky jmenovité, počítal tedy s jejich účastí. Tito mistři se zřejmě rozhodli pro neúčast, teprve když se dozvěděli, jaká themata jim budou uložena k řešení, což se mohlo stát teprve několik dnů před zahájením. Bylo totiž předepsáno (MUPr I, str. 66), že quodlibetář tři až čtyři dny předem zpravoval jednotlivé mistry o jejich otázkách.

¹³ O tomto kodexu viz Jiří KEJŘ, Quodlibetní questie kodexu UK X E 24, Listy filologické 78 (1955), str. 216—221; 79 (1956), str. 63—70 a 228—233.

¹⁴ Je také jediná vydána SEDLÁKEM na místě uv. v pozn. 5.

¹⁵ Robert KALIVODA, K některým otázkám hodnocení Husova učení, Filosofický čas. 3 (1955), str. 51; Husitské myšlení, Filosofie v dějinách čes. národa, Praha 1958, str. 51—54.

stává i kritériem práva.¹⁶ Zkoumá se totiž poměr mezi dokonalým a svrchovaným právem, jak je vtěleno v normě dané samou vůlí boží, a mezi světským právem, které je z největší části lidským nálezem a protiví se svým obsahem zákonu božímu.

2. Druhou thematickou skupinu tvoří otázky, jejichž předmětem je stát a jeho poměr k církvi a k církevním institucím. I zde proniká zcela nezastřeně základní Husovo kritické stanovisko vůči soudobé církvi a jeho přesvědčení, že stát je povolán a povinen provést nápravu.

3. Konečně tu je několik questí, jež zasahují různé obory práva a týkají se každodenního právního života. Také z nich je zcela jasný Husův kritický postoj k oficiálním církevním teoriím i běžné praxi, i zde se útočí na feudální právní instituce z hledisek mnohdy již skutečně revolučních.

Otázka božího zákona se po prvé mihne ihned v počátcích quodlibetního turnaje, v otázce *Utrum omnis rationativus rector, supremi rectoris subditus legibus, debeat subdito precellere sapientia et virtute*, položené k řešení rektoru university M. Jakubu ze Soběslavě, který se ujal slova, jak bylo tradičním pravidlem, hned po úvodní questii quodlibetáře. Husova příprava k této questii obsahuje jen stručnou proposici bez uvedení širšího aparátu důvodů pro a proti, nicméně i tu zazní zřetelný tón politický v argumentu proti pravosti otázky, kdy zkušenost prý ukazuje, že ve státech vládnou vládcové nehodní.¹⁷ Důkladnější poučení o průběhu disputace však poskytuje šťastnou náhodou zachované vypracování questie, jak ji rektor skutečně provedl, v rkpu UK X E 24, f 289a – 291b.¹⁸

M. Jakub ze Soběslavě si rozdělil questii na tři články, z nichž druhý (v rkpu f 289b – 290a) obsahuje úvahu o nejvyšším vládcu, tj. o Bohu nebo Kristu, a jeho zákonech, a prokazuje se povinnost plného podřízení lidských vládců božímu zákonu. Závěrečné řešení otázky pak vyznívá samozřejmě v odpověď kladnou. Rektorova questie sice nikterak nepřesahuje běžný průměr školských questí a nevyniká ani směrlostí či původností řešení, nicméně je příznakem celkové tendence, kterou Hus svému quodlibetu vtiskl, kdy hned první otázka adresovaná disputujícím se týká klíčového problému husitské ideologie, božího zákona, a upozorňuje

¹⁶ Jiří KEJŘ, M. Jan Hus o právníctví, str. 86–87; Boj o státní formu v husitském revolučním hnutí, Právněhistorické studie II (1956), str. 134. O tom, že je boží zákon nejen teoretickým východiskem politických úvah, nýbrž i kritériem skutečné právní praxe, nejnověji Jiří KEJŘ, Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958, str. 190.

¹⁷ V aktech quodlibetu str. 34: „... cum ut plurimum viciosi et per consequens insipientes in polliciis sunt rectores.“

¹⁸ Nevznikne ani nejmenší pochyba, že jde o questii skutečně patřící Husovu quodlibetu, neboť její vypracování užívá proposice z přípravy a dokonce opakuje i připojené problema. Viz výše pozn. 5.

na nedostatečnost a nehodnost světských vládců, jsou-li posuzováni tímto nejvyšším měřítkem.

Zákon boží jako ústřední norma, podle které se má řídit vláda státu, se objevuje ve velmi ožehavé otázce *Utrum expediens sit communitatem regi secundum legem Dei a iudiciis quam secundum legem civilem a regibus vel econtra*, která je opřena o předlohu Wiclífova důležitého a v husitské literatuře velmi často užívaného spisu *De civili dominio*.¹⁹ U této otázky však nemáme v Husově příručce připojeny ani these²⁰ a víme, že M. K a k a b u s, který ji měl provést, se disputace raději vůbec nezúčastnil, patrně proto, aby se vyhnul povinnosti odpovědět na toto ožehavé wiclífovské thema. Sám bakalář práv²¹ uměl jistě dobře ocenit k jak nebezpečným závěrům by důsledné domyšlení otázky vedlo. Wiclif sám sice odpovídá v tom smyslu, že správné by bylo řídit stát soudci podle zákona božího, ovšem přihlédnutí k politické utilitaritě jej vede k tomu, že připouští užitečnost a potřebnost vlády královské. Sotva lze předpokládat, že by se již počátkem roku 1411, kdy je otázka uvedena na pořad disputace, byli i odhalení wiclífiisté rozhodli pro řešení radikálnější, avšak i za těchto podmínek historických je Husova snaha, uvést tuto otázku do disputace velmi závažným svědectvím o jeho hlubokých úvahách nad současným stavem vládní moci ve státě.²²

Přímo samého pojmu božího zákona se týká otázka přichystaná pro M. M a t ě j e, mnicha zbraslavského kláštera, který se měl rozhovořit na námět *Utrum religio privata addit aliquid perfeccionis supra communi lege domini Iesu Christi*. Tento mistr se však disputace nezúčastnil, rozeznáv dobře nebezpečí plynoucí pro oficiální nauku z položené otázky. Její rozvedení není patrné ani z Husovy přípravy, obsahující jen krátký odstavec, avšak i tu dominuje argument o vrcholné autoritě božího zákona.²³

S politováním zjišťujeme, že se až dosud nepodařilo objevit konečný text questie *Utrum lex pure humana canonica legi ewangelice in aliquo quoad directionem hominis sit adversa*, jak jej vypracoval M. J a n z B e r o u n a, jemuž Hus dal čestné přirovnání s Gratianem.²⁴ Odpověď M. Berunce²⁵ by byla zajímavá i proto, že byl zapsán i na právech.²⁶ Hus

¹⁹ Wyclif's Latin works II, *De civili dominio*, sv. I, ed. Reginald Lane POOLE, Londýn 1885, str. 185.

²⁰ Str. 41.

²¹ MUPr II/1, str. 18.

²² O otázce též KEJŘ, *Boj o státní formu*, str. 133.

²³ Str. 125: „*Communis lex Christi est lex perfectissima, qua non potest esse perfectior, sicut nec legislator potest Christo esse melior; igitur nulla lex addit aliquid perfeccionis super lege communi Domini Iesu Christi.*“

²⁴ Str. 171 příručky.

²⁵ Hus v závěrečném projevu ocenil jeho výkon slovy: „...Iohannes Berun, velud Gratianus, leges concordabat, iniquas efficaciter confutanto“ (str. 214).

²⁶ MUPr II/1, str. 52.

sám ovšem ve stručné přípravě naznačuje nadřazenost zákona evangelia nad pouhým lidským zákonem kanonickým, jak je v jeho díle ostatně běžné. Pozornost však budí i probleuma k této questii připojené *Quare scolares plurimum de lege pure humana canonica sunt magis solliciti quam de lege pure divina ewangelica, cum ipsa sit sufficientissima ad salutem*, ve kterém se tak jen v pozměněné formě znovu objevuje Husova výtku, že je zanedbávána znalost theologie a přílišně vyzdvižováno studium práv.²⁷ Jaký důraz na tuto skutečnost Hus kladl, je vidět i z toho, že upustil v této souvislosti od položení probleumatu žertovné povahy, jako je tomu na mnoha jiných místech, a vede disputaci směrem zcela vážným a kritickým.

Nad všechny dosud uvedené projevy zabývající se zákonem božím vynikla však obsáhlá questie pronesená M. Jakoubkem ze Stříbra *Utrum potest summus princeps in exsecucione sui mandati a minori principe impediri*.²⁸ Toto hluboce promyšlené a formou pečlivě připravené dílo bylo skutečným ideovým vrcholem celého quodlibetu.²⁹ Nemusíme ani v nejmenším pochybovat, že thema bylo vybráno v dohodě quodlibetáře s disputujícím mistrem, že Husův nejbližší přítel a spolubojovník se ujal úkolu, ke kterému nemohl při své oficiální úloze při vedení quodlibetu přistoupit sám Hus, a že právě tato otázka vyjadřovala nejpřesvědčivější názory pokrokové strany na universitě. Pravda — tato otázka se již do jisté míry mihla v questii rektorově, přece však jejímu plnému polemickému zpracování došlo teprve zde v projevu Jakoubkově.

Jádrem Jakoubkovy úvahy³⁰ je názor, objevující se opětovně v husitské literatuře, o postačitelnosti božího zákona jako vedoucího principu, jímž se dá řídit lidská společnost, k němuž již není třeba nic dodávat z vůle lidí, neboť jen Bůh sám může dát zákon platný pro všechny,³¹ a vše, co lidé sami přidávají, jsou jen lidské nálezky.³² Zákon boží váže svými deseti přikázáními bezvýhradně knížata světská i duchovní, aby mu byli poslušni a své poddané sami naváděli k jeho plnění, odstraňující všechny přídavky doplněné lidmi. Spravedliví, kteří poslouchají zákona nejvyššího knížete, nepotřebují zákonů lidských.³³

Jakoubkova questie není arci zcela původní svým obsahem, navazující

²⁷ Jiná místa o tom z Husových spisů cituje J. KEJŘ, M. Jan Hus o právnictví, str. 91.

²⁸ Ed. SEDLÁK II, str. 328—350.

²⁹ SEDLÁK II, str. 308—9, při výkladu o questii ji označuje za programovou reformní řeč a oceňuje ji jako pěkný traktát o „zákonu božím a nálezcích lidských“.

³⁰ Podrobný obsah questie je u Václava NOVOTNÉHO, M. Jan Hus I, Praha 1919, str. 455—7.

³¹ SEDLÁK, str. 331: „Nullus hominum potest ponere vel adinvenire legem omni homini, statui vel condicioni congruentem, nisi spiritus dei...“

³² Str. 333: „Omnes alie tradiciones et mandata hominum multifarie et superflue ac inepte non mandata sed supersticiones debent appellari et opera hominum.“

³³ Str. 347: „Si vero sunt iusti et acti spiritu summi principis, tunc manifeste hii non indigent mandatis et tradicionibus humanis, presertim plurificatis ab hominibus.“

na častý Jakoubkův vzor M. Matěje z Janova a zapadajíc do jiné literatury nesené týmž pokrokovým duchem, nicméně je nejprecisnější formulací tohoto názoru, ke které se až do té doby došlo. Odmítnutí nálezků lidských, především pak předpisů právních, přičicích se zákonu božímu, je v této situaci již přímým útokem proti platným právním normám, zejména pak církevního práva, které neoprávněně stanoví poplatky odváděné ve prospěch církevních institucí.³⁴ I Jakoubek varuje před zanedbáváním theologie a odsuzuje ty, kdož se obracejí ke studiu toho „que sunt lucrosa“.³⁵

Již ze samého přehledu otázek, jež se týkaly zákona božího, se ukazuje zřetelně tendence celého Husova quodlibetu. Při rozmanitosti tematiky, která se během celé slavnosti rozvinula, je samo uvedení pěti otázek s tímto námětem velmi nápadné a ukazuje jasně, že diskuse dobře zapadá do celkového rámce Husova díla a jeho názorového vývoje a že je v plném souladu i se stavem rozvoje ideologie celé pokrokové strany na universitě.

Ve druhé skupině otázek, jež se týkají státu, jeho vlády a správy a jeho poměru k církvi, je tato ideová náplň Husova quodlibetu znovu potvrzena a zdůrazněna. Je to především v otázkách, jejichž předmětem je forma státu. Teoretické řešení tohoto problému totiž velmi mnoho naznačuje o postupujících protifeudálních názorech husitské nauky. Pro období Husovo a zvláště pro učený kruh university zůstává však ještě základním kamenem teorií o státu mínění o správnosti, prospěšnosti a výhodnosti zřízení monarchického. Důkaz správnosti zřízení monarchického je prvním článkem v řetězu závěrů o povinnostech panovníka, jeho potřebných vlastnostech a jeho úkolech při reformě církve, jak je toho náznakem již otázka rektorova probraná výše, podle které má panovník nade všechny své poddané vynikati moudrostí a ctnostmi. A jak jsme již viděli při wiclífovské otázce, připravené pro M. Kakaba, *Utrum expedicius sit communitatem regi...*, i tam, kde již má teorie všechny předpoklady vykročiti dále směrem k popření monarchie, váhá tak učiniti jak již sám Wiclif, tak i jeho čeští následovníci, třebaš i nejradikálnější. Je to jistě přesvědčivý příklad historické podmíněnosti politických a právních názorů.

Na tomto stanovisku stojí i Husův quodlibet. Závažné místo z hlediska středověké nauky o státu tu má především otázka *Utrum inter pollicias regalia sit optima pollicia*,³⁶ kterou v disputaci zodpověděl M. G r e g o r i u s L e o n i s z Prahy, jenž se věnoval i studiu práv³⁷ a jemuž proto

³⁴ Dostí obsáhlý výklad o tom na str. 344.

³⁵ Str. 345: „... plurimum populus, clerici et studentes dimisso studio vere theologie properant ad ea, que sunt lucrosa...“

³⁶ Příručka, str. 76–77. Stručně o questii KEJŘ, Boj o státní formu, str. 132.

³⁷ MUPr II/1, str. 46, zpráva o jeho zápisu na právnické universitě.

Hus dal při slavnosti čestný název Ligurtus. I když nemůžeme snad tohoto muže pokládati za představitele pokrokové strany na universitě,³⁸ přece jen lze předpokládati, že otázku vyřešil odpovědí kladnou.³⁹ Samo dělení forem státu se řídí známým aristotelovským tříděním na dobré a špatné formy, jak si je Hus vypsál ve svých poznámkách k disputaci. Vypracovaná questie není sice až dosud nalezena, avšak ani při zcela akademické úvaze nebylo důvodů, proč nepokládat formu monarchie za nejvhodnější pro řízení státu, tím spíše, že v takto izolované stylisaci bez vyvození dalších důsledků z toho plynoucích, neodporuje toto řešení ani oficiálním naukám. Záměrům quodlibetáře nemohlo pak odporovati ani školské, akademické řešení, neboť na samém prahu roku 1411, kdy ještě ani zdaleka není rozvinut mocný proud revolučního hnutí, který nakonec ve své složce radikální se přiklání ke zřízení republikánskému, zůstává i pokrokovým mistrům ideálem zřízení monarchické, v čele s dobrým panovníkem, jenž má provést nápravu zlořádů v církvi.

Z premisy správnosti monarchické formy státu ovšem vyvozuje husitská nauka další důsledky, jak se toho dotýká i Husův quodlibet ve dvou otázkách již revolučního obsahu proticírkevního. Je to především odmítnutí světského majetku kleru, které je přímo programovým heslem husitství a má svou odezvu i v universitní slavnosti, kterou řídil Hus. Quodlibetář položil otázku *Utrum in polliciis bene rectis expediens sit super bonis fortune sacerdotes seculariter dominari* a určil ji k řešení M. Petru z Letovic.⁴⁰ Skoro ve stejném znění byla tato otázka připravena pro quodlibet Knínův o dva roky dříve.⁴¹ Již z tohoto opakování je vidět, že i universita se živě zajímá o tuto svrchovaně aktuální tematiku a nepochybujeme, že právě to vedlo Husa k jejímu uvedení do disputace, při čemž víme, že by sám byl otázku zodpověděl záporně. Avšak, jak nasvědčuje jeho závěrečné ocenění disputace, hájil M. Petr závěr opačný a připouštěl oprávněnost majetku kněží.⁴²

Druhá otázka je pak již skutečně z těch, které znamenaly pro církev svrchované nebezpečí a proti nimž se bránila všemi prostředky, jež měla po ruce. Hus dal na pořad disputace otázku *Utrum brachium seculare potest licite bona temporalia tollere a clero actualiter delinquente*,⁴³ která je sedmnáctým zavrženým Wiclifovým článkem. To samo stačilo

³⁸ Později dosáhl i vysokých církevních hodností.

³⁹ Ani z Husova závěrečného zhodnocení průběhu disputace, str. 211, to nemůžeme sice usoudit s jistotou, neboť quodlibetář praví o disputujícím mistru, že „pollicias optime distingwebat“, nicméně není důvodů k pochybám o tom.

⁴⁰ Akta quodlibetu obsahují na str. 84 její krátkou proposici.

⁴¹ L. 45, f. 131a–132b, *Utrum in polliciis bene rectis iustum sit sacerdotes super bonis temporalibus civiliter dominari*; zde jsou připojeny úplné široké these.

⁴² Hus, str. 212, praví: „Petrus Letowicz... sacerdotibus seculare dominium ascribat...“

⁴³ Akta quodlibetu, str. 41–43.

asi odradit od účasti na quodlibetu M. J a n a z K r a l o v i c, pro kterého Hus toto thema chystal, tím spíše pak, že sám právník a bakalář v dekretch⁴⁴ a nositel významných církevních hodností,⁴⁵ musel v určení této otázky vidět pro sebe i osobní osten.

Nebyla-li questie pro quodlibet vypracována, přece to však neznamená její nevýznamnost v rámci Husovy přípravy. M. Jan si chystal pro diskusi jen důvody proti odpovědi záporné, kterou mohl od M. Jana z Kralovic v případě jeho účasti očekávat, a proto je jeho příprava výhradně shrnutím argumentů, jimiž měl být podpořen názor, že světská moc je naprosto oprávněna odnímati proviňujícímu se kleru světské statky. Hlavní oporou Husovy argumentace je sám Wiclif, jehož spis *De civili dominio* ve svých důvodech parafrázuje na několika místech.⁴⁶

Husova příprava k této otázce má i význam pro jeho další dílo. Asi o půldruhého roku později, v srpnu 1412, při novém vzplanutí polemik o Wiclifa, vystoupil Hus velmi energicky na obranu Evangelického doktora svým slavným spisem *Defensio articulorum Wiclif*. Mezi šesti články, které si vybral ze zavržených 45 Wiclifových k rozboru a obhajobě, byla i these, že světští páni mohou odnímati pozemské statky kleru, který se proviňuje.⁴⁷ Hus vytvořil k obraně tohoto článku imposantní sérii 43 důvodů jeho správnosti a mezi ně pojal též některé důvody, které měl připraveny v aktech svého quodlibetu.⁴⁸

Blízko těmto dvěma tematům je další otázka, týkající se světského jmění, i když ji podle její stylisace a podle skutečné obsahové náplně nemůžeme zařadit již mezi themata, jejichž předmětem je poměr mezi státní mocí a církví. Otázka zní *Utrum potest homo iniustus iuste dominative bona temporalia possidere*.⁴⁹ Vzdálená příbuznost se známým a pro církev svrchovaně nebezpečným wiclifovským článkem *Nullus est dominus* a jeho interpretací v husitské literatuře se objeví opět v Husově spise *Defensio articulorum Wiclif*, kde jeden z argumentů, jimiž Hus hájil článek Wiclifův, je opět blízký naší otázce a vyznívá tvrzením, že člověk nespravedlivý není pánem svého jmění spravedlivě⁵⁰

Hus, jak se zdá, nedosáhl v této otázce účinku, který zamýšlel. Po-

⁴⁴ MUPr II/1, str. 18 a 44.

⁴⁵ V době Husova quodlibetu byl pražským kanovníkem, W. W. TOMEK, Dějepis Prahy V, str. 133.

⁴⁶ Místa převzatá z Wiclifa označil RYBA v edici.

⁴⁷ *Historia et monumenta Iohannis Hus atque Hieronymi Pragensis* I, 2. vyd. 1714, str. 146—155.

⁴⁸ Ze šesti důvodů, které si Hus připravil pro disputaci, se v plném znění opakuje v *Defensio articulorum Wiclif* č. 1, 3 a 6 jako č. 41, 26 a 25. Kromě toho jistou příbuznost má i úvodní věta č. 2, jejíž obdoba je v *Defensio* v čl. 16, a proposice, ze které se opakuje v č. 6 argument o císařích Titovi a Vespasianovi. Celková tendence obou děl je ovšem naprosto shodná.

⁴⁹ Příručka, str. 73—75.

⁵⁰ Op. I, str. 160b. Výklad Husův je doslovně převzat z Wiclifova spisu *De civili dominio*; srov. o tom SEDLÁK, Studie a texty II, str. 284—285.

čítal totiž s tím, že odpověď bude záporná, tj. že vyzní tvrzením, že nespravedlivý není spravedlivě pánem svého majetku, a připravoval si argumenty jen proti této odpovědi, tedy *Neganti*. M. H a v e l z Ů t e r é h o, kterému otázka byla předložena, však naopak připustil, že i nespravedlivý může mít spravedlivě majetek,⁵¹ a dokonce přímo užil připravených Husových důvodů v jejich doslovném znění v závěru své questie.⁵²

Přešli jsme tím již ke třetí skupině námětů, které Hus vybral z právnických otázek pro svůj quodlibet, totiž k rozptýleným tematům z různých oborů práva. Na prvním místě tu stojí otázka, jako celek svou povahou sice zcela neprávní a sahající pro převážnou část své výzbroje do okruhu morálky, *Utrum omnis homo, faciens contra conscienciam, edificat gehennam*,⁵³ nicméně obsahující též rozsáhlé odstavce, zabírající především právníka. Je to v té části přípravy, kde se podává úvaha, jak si má vésti soudce, který by měl vynést rozsudek nad obviněným proti svému svědomí, totiž v takovém případě, kdy je mu samému známa nevina obžalovaného, třebaš falešná svědectví a důkazy by jej dle procesních pravidel o hodnocení důkazu nutily vydat nespravedlivý rozsudek, odsuzující k trestu.⁵⁴ Jsme tu u tíživého problému, který vzniká při zákonné teorii průvodní, dle které je soudce vázán při svém rozhodování formálně bezvadnými důkazy a nesmí přihlížet ke svému vnitřnímu přesvědčení. Konflikt, který tu vzniká ve svědomí soudcově v okamžiku, kdy je soudce nucen vynést rozsudek proti svému vnitřnímu přesvědčení, je předmětem rozsáhlých úvah středověké literatury ať již legistické a kanonistické, počínaje už glossatory Hugem a Martinem, či theologické, kde v precisní formulaci se objevuje u Alexandra Halesského a počínaje sv. Tomášem Aquinským je neustále znovu a znovu zpracováván. Je to vůbec z nejčastějších otázek, která je předmětem úvah scholastické právní vědy i morální theologie, pravý locus communis literatury od 13. až do 17. století,⁵⁵ Běžná odpověď, ke které převážná část scholastických právníků a theologů dospívá, je arci ta, že soudce je plně a bezvýhradně vázán výpověďmi svědků i jinými provedenými důkazy a nesmí přihlížet ke svým vlastním znalostem o věci a k svému přesvědčení, při čemž odůvodnění tohoto závěru je prováděno řadou různých způsobů.

⁵¹ Text vypracované questie v rkpu UK X E 24, f 359a—361a.

⁵² Poslední odstavce questie na f 360b—361a odpovídají přesně prvním sedmi důvodům, převzatým z příručky, str. 73—74, s výjimkou šestého, který je vynechán.

⁵³ Příručka, str. 62—63. These této otázky jsou zapsány též v kodexu UK V H 13, f 178a—178b.

⁵⁴ Místa v Husově přípravě toho se týkající jsou jednak již v propositi na str. 62, jednak v obsáhlém výkladu v důvodu čtvrtém na str. 63—64.

⁵⁵ Je až překvapivé, jak minimální pozornost tomuto tematů věnovala právněhistorická literatura. Pokud je mi známo, povšiml si toho jen Giuseppe SAVIOLI, *Storia della procedura civile e criminale* (v DEL GIUDICEHO *Storia del diritto italiano* III, 1—2) II, Milano 1927, str. 235—240, 408—409, 507, avšak i ten jen mezerovitě bez plného osvětlení vývoje názorů.

Proti této převládající thesi, která je zřejmou apologií feudálního soudnictví, se starší názory staví jen zcela výjimečně a odmítají ji spíše jen s přihlédnutím k individuálním pocitům soudce, avšak bez skutečného vyvrácení principu zákonné teorie průvodní, z jehož podstaty sama vychází. Teprve husitská kritika, v navázání na Fitz-Ralpha⁵⁶ a Wiclifa,⁵⁷ přináší její zásadní odmítnutí se všemi politickými důsledky při útoku na světskou moc církve, opřenu v neposlední řadě i o její soudnictví.⁵⁸ V polemických projevech husitských je řada dokladů tohoto názoru, v mnoha případech i u Husa samého, a obsáhlý výklad v jeho quodlibetních aktech přesně zapadá do této teorie.

Quodlibetářovy these, i když velmi zhuštěné, jsou sestaveny pečlivě a v přesném logickém sledu, takže samy vlastně tvoří ucelený spisec uvnitř širšího tematu. Opírají se několikanásobně o předpisy Dekretu Gratiánova,⁵⁹ které i jindy jsou základem podobných úvah. Vše vede ovšem k závěru, že soudce nesmí v žádném případě vynést nespravedlivý rozsudek proti svému vnitřnímu přesvědčení a proti svému svědomí. Nevíme jen, žel, jakým způsobem odpovídal na tuto otázku M. Jan z Říště, kterému byla určena, ani nemůžeme usoudit ze závěrečného ocenění quodlibetářova,⁶⁰ zda se skutečně podrobněji dotkl tohoto problému, v rámci celkového znění otázky přece jen dílčího.⁶¹

Procesního práva se týká ještě další otázka, rovněž nanejvýše aktuální a politicky velmi útočná *Utrum omnis prelatia iudiciaria excommunicacio sit nociva excommunicacio*,⁶² ve které nemůžeme nevidět i trochu osobní problém exkomunikovaného Husa. V aktech quodlibetu je však zapsána jen proposice bez dalšího rozvedení. Při samé quodlibetní slavnosti pak tato otázka vůbec nebyla provedena, neboť M. Šimon z Prahy, kterému měla být předložena, se hádání vůbec nezúčastnil. Nevíme, zda i v tomto případě nešlo o nějaký osobní vztah mezi tímto mistrem a quodlibetářem Husem, který vedl k tomu, že právě jemu měla být otázka položena. Nicméně musíme opět litovat, že ani toto zajímavé thema, jehož

⁵⁶ Spis De pauperie Salvatoris, ed. Reginald Lane POOLE in Wiclif's Latin works XI — Appendix; kniha IV, kapitola 7—9, str. 444—448.

⁵⁷ De civili dominio II, ed. Johann LOSERTH, London 1900, str. 226—233.

⁵⁸ K tomu JIŘÍ KEJŘ, Dvě studie o husitském právnictví, Praha 1954.

⁵⁹ Místa z Dekretu jsou určena v poznámkách edice.

⁶⁰ Hus jen praví (str. 211), že M. Říšť „ostendebat lucide, qualis debeat esse hominis consciencia“.

⁶¹ Zcela mimochodem naráží Husova příprava vzdáleně na tuto otázku ještě jednou u otázky *Utrum homini in aliquo casu licitum sit mentiri* (str. 109), kde se argumentuje: „Nam ad redemptionem hominis innocentis a morte homo menciendo meretur, igitur licite mentitur.“ Ovšem bližší závěry z toho nelze vyvozovat žádné, neboť jde jen o jeden argument v proposici questie, zaměřené arci jinam. Textu této questie, vypracované M. Řehořem Tomášovým z Prahy a zachované v rkpu Národní knihovny ve Vídni č. 4673, f 114b—115b, jsem nemohl užít.

⁶² Příručka, str. 153.

příprava argumentuje předpisy práva kanonického,⁶³ nebylo zpracováno, neboť by jistě zajímalo stanovisko M. Šimona, tehdy právě dosáhnuvšího hodnosti bakaláře v dekretch.⁶⁴ Názor Husa samého byl arcí jasný již z jeho postupu v průběhu vlastní pře.

Do středu rozbouřených sporů doby zasahují přímo i další otázky a na akademické půdě se tak rozvíjí disputace o problémech, jež jsou nejpalčivější. Při této slavnostní příležitosti nechybí ani známá úvaha o poslušnosti, jež patří k základním složkám Husova učení a velmi často se opakuje v jeho díle. Quodlibetář klade otázku *Utrum quilibet suo superiori homo subditus tenetur ei in singulis actibus indifferentibus obedire*.⁶⁵ Questie byla skutečně při quodlibetu pronesena, avšak její text není znám. Disputoval o ní pozdější tvrdý odpůrce husitství M. Prokop z Kladruha, u kterého arcí můžeme předpokládat, že nepřijal do důsledku thesi, která se podávala z Husovy otázky, totiž o podmíněné povinnosti podřízených k poslušnosti a jejich právu zkoumati příkaz nadřízeného kritériem božího zákona, a že patrně hájil nutnost úplné poslušnosti vrchnostem, jak to je v souladu s ortodoxním církevním učením.

M. Martinu ze Žatce měla být předložena k řešení otázka *Utrum omne temporale, quod accipitur a mutuum dante ex intencione ultra sortem, sit usura*.⁶⁶ I na tomto místě chybí širší rozvinutí přípravy, ač by bylo velmi zajímavé sledovat důvody Husovy i v otázce lichvy, kterou traktuje po dlouhá období nepřehledná literatura a která přechází i do nauky husitské především dvěma základními spisy, traktátem M. Mikuláše z Drážďan *De usura* i stejnojmenným dílem Jakoubkovým. Tato otázka je tedy svědectvím toho, jak aktuálně si uměl Hus zvolit svá themata, jak i na řečništi oficiální akademické slavnosti zůstával především bojovníkem a politickým myslitelem. Proč pak M. Martin ze Žatce odřekl účast a nevystoupil v disputaci, není známo.

Pro úplnost jest ještě uvést druhou otázku, která měla být dána na výběr M. Kakašovi, *Utrum licet sine revelacione Dei cristiano pugnare cum cristiano pro temporalibus civiliter conquirendis*,⁶⁷ jež sama je ovšem pro právníka jen okrajovým thematem. V příručce pak není u ní vypracována ani nejkratší proposice.

Přehled právníckého a právně politického obsahu Husova quodlibetu ukazuje, že měla být při tomto hádání podána vlastně široká a ve značné míře vyčerpávající analýsa nejzávažnějších dobových problémů. Dispu-

⁶³ Citovány jsou C. 13 q. 27 c. 27 a c. 49.

⁶⁴ Zapsán na právnické universitě MUPr II/1, str. 51; gradu bakaláře dosáhl v roce 1410, tamtéž, str. 22.

⁶⁵ Akta quodlibetu, str. 139–141.

⁶⁶ Str. 203–204. Za zmínku stojí i zde opření proposice o Dekret Gratianův C. 14 q. 3, c. 1.

⁶⁷ Akta, str. 40.

tace při tom měla mít velmi útočný ráz proticírkevní, posice, na kterých quodlibetář stál, byly již v podstatě protifeudální a předznamenávaly blízký příští revoluční vývoj. Konečné vyznění quodlibetu, pokud je ovšem můžeme z pramenů a z historického rozboru vysledovat, ve značné míře tento záměr splnilo, i když ne vždy úplně. Avšak ani v těch případech, kdy se disputující mistr rozhodl neodpovídat na otázku ve smyslu quodlibetářových intencí a přidržel se řešení opačného, neznamenal to, že by z hádání snad pokrokové názory zmizely. I tehdy mohli pokrokoví mistři, a v jejich čele Hus sám, v široké diskusi napadat názory odpůrců a svou nauku tak hájit a veřejně rozšiřovat. Husovi samému v takových případech, zejména pravděpodobně když se utkal s M. Petrem z Letovic, s M. Havlem z Úterého nebo s M. Prokopem z Kladrub, se tak naskytla příležitost aspoň ve formě oponování předneseným questiím hlásat názory své, které by jinak sám přednésti nemohl. A že skutečně k bojovým střetnutím došlo, dosvědčuje Hus sám ve svém závěrečném projevu.⁶⁸

Je tedy i quodlibetní disputace z r. 1411 závažným projevem pokrokové strany na universitě a zvláště v otázkách státu a práva jen znovu dotvrzuje, jak Hus i při universitní slavnosti s velikou formální dovedností a myšlenkovou hloubkou obsahu uměl spojit i neúprosnou kritičnost společenskou, zůstáváje současně i universitním učitelem a vědcem i politikem a bojovníkem.

⁶⁸ Str. 217: „Si ergo in hoc meo opere aliquem ex Magistris verbo obrui vel tetigi, ut non debui, prestate, queso, reverendissimi Magistri, delinquenti veniam!”

RECHTSFRAGEN DES QUODLIBETS VON HUS

Jiří Kejř

Zu den hervorragendsten Werken von M. Jan Hus gehören auch die Akten seines Quodlibets aus dem Jahre 1411, in welchen auch dem Staate und Rechte große Aufmerksamkeit gewidmet ist. Aus der Gesamtzahl von siebenundsechzig für die Disputation vorbereiteten Quästionen enthielten insgesamt vierzehn juristische Themen, von denen aber tatsächlich beim Quodlibet nur acht durchgeführt wurden, denn einige Magister, denen ihre Bearbeitung aufgetragen worden war, erschraken vor den brenzlichen kirchenfeindlichen Themen und nahmen an der Disputation lieber nicht teil.

Die juristischen Fragen können ihrem Inhalte nach in drei Gruppen eingeteilt werden. Es sind dies einerseits die Quästionen, deren Gegenstand Betrachtungen über das göttliche Gesetz bilden, also über die zentrale Kategorie der hussitischen Ideologie, besonders aber auch der hussitischen Rechtsanschauungen. Hus legte den Teilnehmern am Quodlibet insgesamt fünf Themen dieses Inhalts vor, von denen die wichtigste die Frage des M. Jakoubek von Stříbro (Mies) *Utrum potest summus princeps in exsecutione sui mandati a minori principe impediri* ist, welche erklärt, daß das göttliche Gesetz vollauf zur Lenkung der Gesellschaft genüge und alles, was die Menschen selbst hinzufügen, nur überflüssige menschliche Erfindungen seien. Dieses Werk ist die präziseste Formulierung dieser Anschauung, zu der man bis zu dieser Zeit gelangt war.

Die zweite Fragengruppe bilden die Themen, die den Staat, seine Regierung und sein Verhältnis zur Kirche betreffen. Die Fragen befassen sich mit der Lösung, wie die Staatsform sein soll, ob die weltliche Macht erlaubterweise dem Klerus, der sich schuldig macht, seinen Besitz entziehen kann, und ob ein ungerechter Mensch gerecht weltliche Güter besitzen kann. In diesen Quästionen knüpft Hus an die politisch höchst aktuellen Abschnitte der Schrift Wiclifs *De civili dominio* an.

Die dritte Fragengruppe endlich befaßt sich mit Themen aus dem Prozeßrecht, wo neuerdings der Angriff auf die den kanonischen Prozeß beherrschende gesetzliche Beweistheorie wiederholt wird, weiters erscheinen auch die Fragen, welche die bekannte Lehre von Hus über den bedingten Gehorsam gegenüber Vorgesetzten entwickeln.

Die Übersicht der juristischen Fragen des Quodlibets von Hus zeigt, daß der Magister auch hier auf akademischem Boden kein Bedenken trug, in die Disputation politisch aktuelle und kirchenfeindlich eingestellte Fragen einzuführen und auch hier die Gedankentiefe des Inhalts mit der unerbittlichen Gesellschaftskritik verband. Das Quodlibet fügt sich so gut in sein Werk ein und bietet die Möglichkeit, die Entwicklung der Ansichten von Hus zu verfolgen.